

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Соціокультурні трансформації ХХ ст., багатовікова світова історія міжнаціональних, міждержавних і міжрелігійних конфліктів і воєн, поширення тероризму викликали необхідність виховання людини з позитивною толерантною свідомістю та поведінкою. Толерантність як якість особистості і суспільства визначає стійкість людської поведінки в ситуаціях соціальної напруги на основі громадянської згоди, передбачає розуміння сутності причин і способів виховання етики прийняття «іншості», визнання права інших бути самими собою у взаєминах з оточуючими.

Аксіологічний зміст толерантності пов'язаний з певною системою цінностей та проблемою їх досягнення в суспільстві, що характеризується наявністю суперечностей. Цей аспект набуває особливої актуальності за умов, коли відбувається зіткнення різних культурних принципів, переосмислення цінностей, насамперед таких, як свобода, демократія, рівність, справедливість, гуманізм.

Моральний зміст проблеми толерантності полягає в тому, що в її основі – не просто терпимість як риса характеру, а повага до свободи іншого й усвідомлення того, що свобода не є всездозволеністю, і що свобода особистості закінчується там, де починається свобода іншого. В межевій ситуації між свободою одного і свободою другого виникають конфлікти, зароджується насильство як засіб їх розв'язання, протистояти якому може лише толерантна свідомість і поведінка.

Соціокультурний зміст толерантності сьогодні полягає в тому, що сучасні інформаційні системи, електронні засоби зв'язку дали змогу значно розширити соціокультурні контакти, обмін культурними цінностями. Толерантність як соціокультурна установка сприяє взаємодії різних культур одна з одною, досягненню в процесі діалогу взаєморозуміння.

В умовах глобалізації світових процесів актуальність проблеми толерантності зумовлюється суперечністю між прагненням країн і народів до об'єднання в межах єдиного міжнародного співтовариства та їхнім бажанням зберегти національну, релігійну, політичну, культурну, ідентичність.

Інтегрування України в світовий освітній простір вимагає вивчення підходів до визначення засад соціальної взаємодії, характерних для інших країн, зокрема Сполучених Штатів Америки; здійснення (проведення) аналізу поглядів на сутність толерантної людини з метою з'ясування можливостей використання наукових напрацювань зарубіжних дослідників на національному ґрунті. Звернення до такого досвіду є важливим не для механічного запозичення тих чи інших теорій, а для стимулювання природних процесів

взаємозбагачення духовних цінностей різних народів, які за всіх відмінностей справляють і будуть справляти в майбутньому великий вплив на розвиток людської цивілізації в цілому.

У контексті даної проблеми заслуговує на увагу праця Соні Ніето (Sonia Nieto), яка у праці «Проблема толерантності в мультикультурній освіті» розглядає модель полікультурної освіти в шкільній політиці та практиці. Дослідниця переконливо доводить, що для повного визнання культурної різноманітності в школі та поза нею необхідно не обмежуватися лише толерантністю, а й впроваджувати мультикультурну освіту. На її думку, така освіта передбачає проходження чотирьох взаємопов'язаних рівнів, досягнення кожного з яких засвідчує перехід особистості на вищий щабель мультикультурності.

I-й рівень – це толерантність (терпимість). Терпіти відмінності – означає, що учень визнає їхнє існування й обов'язково їх сприймає. Терпимість характеризує низький рівень мультикультурної освіти.

Наступний рівень – прийняття (визнання). Учень, який перебуває на цьому рівні, приймає культурні різноманітності, усвідомлює їхню важливість, але не перебільшує і не применшує її.

Третій рівень мультикультурної освіти передбачає наявність в учня поваги – позитивного ставлення та високої оцінки наявних у шкільному середовищі відмінностей.

Перебування на четвертому рівні – найвищому щаблі мультикультурності – передбачає наявність у міжособистісних взаєминах солідарності та критики. Особливістю цього рівня є те, що він передбачає визнання того факту, що суперечності є, їх не можна уникнути, але треба вивчати.

Провідними принципами мультикультурної освіти виступають рівність і справедливість, хоча цінності різних груп школярів доволі часто є діаметрально протилежними, що спричинює, і це цілком природно, виникнення суперечностей. Водночас приходить усвідомлення того, що «жодна група не є героїчнішою чи вищою (гіднішою) за іншу» [1, 68].

Цікаві думки щодо виховання толерантності як невід'ємної якості полікультурної особистості містяться в працях С. Вернера та Х. Вайденфельда. Відводячи цим питанням важливу роль у навчально-виховному процесі школи, автори зазначають, що він має здійснюватися на раціональному, емоційному та орієнтованому на задачу рівнях: давати всеохоплюючі знання про сутність та основні ознаки толерантності, сприяти формуванню в учнів загальної налаштованості на толерантну поведінку, розвивати в них особливі навички розв'язання конфліктів.

Знання про толерантність «створюють фундамент, на якому розвивається індивідуальна толерантність», «допомагають переконати кожного в доцільності його рішення». Вони включають «знання наслідків вчинків, розуміння меж толерантності, а також інформацію щодо можливих і необхідних альтернативних дій» [2, 114].

Однак, як справедливо зазначає Х. Вайденфельд, саме знання ще не є достатнім стимулом толерантної поведінки. До неї спонукають певні здібності,

розвиток яких «посилює схильність індивіда до толерантного ставлення і поведінки». До таких здібностей належать:

- уміння вести діалог і спілкуватися, здатність співчутливо вислуховувати іншого і висловлювати свої погляди в такий спосіб, щоб інша сторона могла їх зрозуміти;
- уміння поглянути на проблему в дійсному стані й визнати точку зору іншого;
- уміння користуватися моделями конструктивного й демократичного розв'язання конфліктів;
- розуміння принципового обмеження й суб'єктивності будь-якої інтерпретаційної моделі, відчуття мовчазної облуди, яка іноді виступає причиною конфлікту [2, 112].

Ще одним напрямом реалізації полікультурної освіти в Сполучених Штатах Америки є «включення» («inclusion») дітей, які мають ознаки альтернативного фізичного чи розумового розвитку, в навчально-виховний процес разом із звичайними учнями. Реалізація такої програми не тільки дозволяє дітям означених категорій не відчувати себе «непотрібними іншими», а й допомагає основному загалу школярів зрозуміти, що всі люди різні, але ті, хто має якісь відхилення, також є складовою суспільства, їм треба допомогти відчувати свою рівноцінність.

Зрозуміло, це питання потребує подальшого ґрунтовного вивчення, адже деякі з таких дітей не можуть відповідати за свої дії, виявляють агресивність, іноді характеризуються некерованістю. Все це вимагає від учителя спеціальної підготовки. Тому в деяких штатах введено обов'язковий курс із спеціальної педагогіки, який мають пройти всі, хто бажає працювати в школі.

Американська дослідниця М. Гібсон вважає, що полікультурна освіта – це процес, в якому особистість розвивається в ході сприйняття, оцінювання й роботи в системі культурних цінностей, відмінних від її власних. Тому, якщо вчитель прагне дати своїм учням дійсно корисну освіту, він має враховувати, що цінності, притаманні різним культурам, прямо чи опосередковано впливають на весь навчальний процес, а через нього на особистість учня, отже, потребують всебічного врахування і використання [3].

Т. Адорно пов'язував агресивну поведінку стосовно інших етнічних груп з внутрішніми спонукami авторитарної особистості. Саме завдяки розробленій ним теорії при вивченні міжетнічних конфліктів дослідники почали звертати увагу на особистісні характеристики учасників. На думку Т. Адорно, ставлення до чужих груп залежить від процесу соціалізації дитини у ранньому дитинстві, від амбівалентності емоційних взаємин у сім'ї. У людини, яка виховувалася в сім'ї, де панують жорстко регламентовані стосунки, частина агресії виливається на тих, з ким людина себе не ідентифікує, тобто зовнішні групи. Отже, робить висновок науковець, необхідно розвивати в сім'ї демократичні взаємини, побудовані на любові й повазі до дитини, що допоможе їй адекватно входити у стосунки з іншими групами, взаємодіяти з ними, належним чином поводитися [4].

Ідеї про необхідність реалізації в школі полікультурної освіти широко

підтримуються пересічними громадянами. Так, за результатами зарубіжних дослідників, 90 % опитаних американців дотримуються думки, що основними моральними цінностями, які мають закладатися в школі, є чесність, демократизм, готовність прийняти людей різних рас і національностей, увага до друзів і родичів, твердість духу і патріотизм [5, 85].

Аналіз праць зарубіжних авторів засвідчує наявність різних думок і суджень з питань концептуального оформлення полікультурної освіти, засобів її реалізації. Проте простежується і певна схожість, що виявляється у визнанні її важливості для сучасного демократичного суспільства, ствердженні необхідності цілеспрямованої організації цього процесу.

Широке застосування терміну «освіта» в дослідженнях американських науковців зумовлене відсутністю в англomовних країнах терміну «виховання». Термін «education» використовується як для позначення навчання, так і для позначення виховання. Ця термінологія поступово набуває поширення й на вітчизняному ґрунті. За такого підходу виховання розуміється як субпроцес загальної діяльності людини, що включає також її інформатизацію (засвоєння знань, умінь, навичок) та вдосконалення психічних, духовних, соціальних і фізичних функцій і можливостей (розвиток). При цьому всі три процеси здійснюються в єдності, а сама триєдина діяльність позначається терміном «едукація». Звідси вихованець розглядається як суб'єкт едукації, а отже, і як суб'єкт виховання [6].

Ґрунтуючись на такому підході, під едукацією розуміємо педагогічне управління процесом формування та розвитку особистості, управління саме цим процесом, а не особистістю. Едукація покликана допомогти дитині не бути поглинутою безмежним морем впливів, які справляє на неї увесь світоустрій через суспільні інститути, засоби масової інформації, найближче оточення тощо, розвинути в неї віру у власні здібності й можливості, сформувати переконання в тому, що вона може подолати труднощі, розв'язати суперечності.

Звідси едукація в полікультурному аспекті розглядається нами як процес цілеспрямованого й планомірного формування й розвитку світогляду, переконань і почуттів особистості дитини, що ґрунтуються на визнанні нею багатоманітності культур, збагачують її почуття, формують особливе ставлення до навколишнього світу і людей у ньому, супроводжуються сприйманням та осмисленням життєво важливих парадигм буття, перетворенням зовнішніх культурних смислів у внутрішній морально-етичний світ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Nieto Sonia. Moving beyond Tolerance in Multicultural Education // Multicultural Education. Annual editions. – 1995-1996. – P. 63-69.
2. Вайденфельд Х. Вернер С. Образование, чтобы учиться жить вместе. Конструктивные конфликты: воспитание толерантности как основы демократии // Перспективы. – 2003. – Т. XXXII. – № 1. – С. 114.
3. Gibson Margaret. Perspectives on Accultural and School Performance. Focus on Diversity (Newsletter of the National Center for Research Diversity and

Second Language Learning). – 1995. – Р. 8-10.

4. Адорно Т.В. Эстетическая теория. – М.: Республика, 2001. – 527 с.
5. Вендеровская Р.Б. Американская школа глазами американцев // Педагогика. – 2000. – № 6. – С. 85-90.
6. Бойко А. Обновлено парадигма виховання: Шляхи реалізації. – К.: ІЗМН, 1996. – 232 с.